

А.БУЖАНСКИ.

У Абліччы расейскага тэрмідору.

Аб пачатку савецкага тэрмідору крычала расейская і сусветная рэакцыя прыблізна ў тыдзень павяля кастрычнікавага перавароту. З гледзішча контр-рэвалюцыі замах Фані Каплан на Леніна прыпадаў на разгар тэрмідору, а ціхая сьмерць кандыдата ў маршала Фрунзе ~~выкліка~~ сыгналізавала аб заканчэньні тэрмідорыянскага перыяду. Праз доўгія гады, у кожнай дробязі, расейская эміграцыя угледжвала симптомы самаіквідацыі рэвалюцыі і самапажыраньня яе дзеячоў. "Сіяцельныя" шофэры і кельнэры з парыскіх мюзік-холаў, паміж сабой ужываўшыя звароту "Ваше превосходительство" і "во вверенной Вам губернии", пакавалі валізы. Але, на жаль, тэрмідор не надходзіў. Крыку пазьней наступіла эміграцыя Троцкага, паўсталі масавыя чысткі ў партыі, каяньні, працэсы і разстрэлы. Найбліжэйшыя супрацоўнікі Леніна, галоўным чынам староньнікі Інтэрнацыянальнага камунізму, былі выкрыты і зьліквідаваны. Адначасна пайшоў разгром нацыянальных рэспублік. Расейскае вялікадзяржаўніцтва адбірае ад гэтых рэспублік рэшткі культурнай аўтаноміі. Расейская рэакцыя ў партыі падмае галаву і нішчыць у гэтых рэспубліках усе, што прэтэндуе на нацыянальную самабытнасьць. Гэты працэс у Беларусі адбываецца праз даўжэйшы час. Усе прававерныя камуністы, 100%-ныя ленінцы, меўшыя адвагу ў галіне культуры аставацца пры прынцыпе беларускай апычонасьці, аказаліся "ворагамі народу", "дывэрсантамі" і "шпіёнамі". Сьвядоцтвам рэвалюцыйнай правэрнасьці сталася не адданасьць тэорыі Маркса-Энгельса і заветам Ільліча, а рабская чалабітнасьць Пушкіну, Рымскаму-Корсакаву і розным князём зьбіральнікам "зямлі рускай". Самагубства Алеся Чарвякова было апошнім, найбольш яскравым сыгналам С.О.С., да ўсіх думачых беларусаў аб расейскаму гвалце. Тэрмідор прыбраў рэальныя формы.

Сягоньняшні прасьлед беларускай культурнай працы ў Б.С.С.Р. ня ёсьць неспадзеўкай, гэта зусім зразумелая рэч і дзівіцца няма чаго. Гэнае адношаньне да беларускага народу і ягонай культуры мае свае караньні ў мінулым.

Цэнтральная і Заходняя Беларусь лучыла ў рамкі расейскай Імпэрыі: першая ў 1773 г., другая ў 1793 і 1795 гадох.

У гэтую пару, вельмі спрыячую для Расеі, беларускі народ апынуўся агалочаным ад асьвечаных слаёў. Сапегі, Хадкевічы і

былі ўжо тады палякамі (нават ня ў першым пакаленні). Масква сустрэлася з дезарыентаваным беларускім селянінам у прыгоні. Прыляпілі яму, калі ён быў праваслаўным ці ўніятам, этыкетку "рускага мужыка", што да каталікоў - дык наагул ня ведалі, як Іх закваліфікаваць - ну і справу палічылі за зьліквідаваную. Захапіўшы беларускія землі, Масква павінна была заняць нейкае становішча адносна насельніцтва. І тут даецца заўважыць поўная адсутнасць творчае думкі, консэквенцыі, знаёмства краю і якіх-колечы прынцыпаў. У Ігноранцкім адношанні да беларускага краю з боку расейцаў нельга знайсці найменшых элементаў прадуманасці. Ня маючы паняцця аб беларускім народзе, ані ў галіне ягонае гісторыі, ані этнографіі, ані якой-небудзь іншай, Масква адной рукою рабіла спробы нівэляцыі краю ў кірунку русыфікацыі, другой-жа рукою падтрымлівала польскі стан уладаньня. Гэткая была сутнасць г.зв. расейскай палітыкі ў адношанні да беларусаў да эпохі панаваньня Александра І-га.

Калі праглядаем дакумэнты і матар'ялы з эпохі беларуска-літоўскай гаспадарска-васнаўскай, г.зн. Вялікага Княства Літоўскага, дык мусім звярнуць увагу на надта цікавае зьявішча, а іменна- на назвы нашых гарадоў. Гэтыя гістарычныя назвы - зусім ідэнтычныя з сучаснымі, напр. Менск называецца Менскам, Наваградак - Наваградкам і г.д. Расейцы ўзяўшы пад сваю "высокую" руку Беларусь былі ласкавыя ўставаў афіцыйныя назвы гарадоў паводле польскае нумэрыкацыі і гэтак паўсталі Мінск, Новогрудок і Іншыя! Расейцы, бязумоўна, гэтым назовам надалі павагу "академічнасці" і "навуковасці" і цяпер шмат хто з рускіх людзей з пачуцьцем вышасці (а як-жа!) патрапіць насмяхацца з беларускага назову, хацяж-бы вышменаваных местаў. Гэта адна толькі рыска, адзін гістарычны эпізод, а колькі есьць яшчэ іншых няменш вымоўных, характарыстичных маскоўскае трактванне беларушчыны ў мінулым.

У пару Аляксандра І расейцы, сконстатаваўшы поўную немагчымасць разабрацца ў адносінах у нашым краі, даюць палякам (Чарторыйскі) магчымасць полёнізаваць Беларусь; іншая рэч, што гэта пасрэдна прысьпешыла (Віленскі ўніверсітэт) справу нашага адраджэння, але факт застаецца фактам і безсэнсоўныя злігзгі расейскай палітыкі не выклікаюць ніякага сумніву.

Расткі беларускага зарунеўшыя ў 19 стагодзьдзі адбіліся ад зоркага вока ўдумлівага расейскага дасьледчыка, як гарох ад сьценкі. Ён гэтага зьявішча не дагледзіў. Зусім зразумела, што сьведама ці праз Ігноранцыю, сфальшаваўшы нашу гісторыю, прысвоіўшы сабе яе лепшыя старонкі, расейская інтэлігенцыя ня здолела зразумець і беларускага адраджэнскага руху сучаснае пары. Пачынаючы ад Ілавайска-

га, канчаючы паважнымі сьветачамі навукі, пашыралася несянетніца аб адналітасьці "рускай гісторыі", аб трох галінах "рускага народу" з цэнтрам у Маскве і г.д. Гэтак трывала да самай расейскай рэвалюцыі.

Ані Мілюкоў, ані Керэнскі не адыйшлі ад стэрэатыповай палітыкі да нашага народу. Бальшавікі пад уплывам Усебеларускага Кангрэсу і Слуцкага паўстаньня пайшлі на кампраміс з Беларускаім Адраджэньнем. Стварылі некаторыя варункі дзеля будаўніцтва беларускай культуры ў рамках савецкай гаспадарсьцэвінасьці. Трывала гэта, аднак, вельмі кароткі час. Паварот у адношаньні да беларускага народу і яго культуры даканала сталінаўская мафія на інерцыі. Чым болей адходзілі ад рэвалюцыйных залажэньняў, тым болей станавіліся пад уплыў адвечнага маскоўскага Імпэрыялізму, тым больш прымушаны былі разьбіваць усе заваёвы Інародцаў. Паход расейскай чорнай сотні проціў беларускага народу трэба думаць хутка ня спыніцца. Усё сьведчыць аб тым, што "лепшыя людзі саюзу паводле ўказаньняў генія чалавецтва" нанясуць беларусам яшчэ не адзін удар. Кола маскоўскага вялікадзяржаўніцтва разагналася.

"Правда" ад П.У с.г. у перадавіцы аб шкодніцтве ў навуцы, зьмяшчаючы шмат хвальбы аб расейскіх навукоўцах у мінулым, Мендэлееву, Лобачэўскім і вынаходцу радыё Папову (чамусьці "Гнілой Запад" патэнту за ім ня прызнаў, а палічыў гэта за заслугу Марконі! А.Б.), мімаходам зазначыла аб засьмечаньні беларускае мовы полёнізмамі і абяцала, што савецкая навука гэтак справай займецца. Можам сабе ня выабразіць, у якім кірунку пойдзе навуковая помач братняга народу! - Стары шчыры расейскі шовінізм аблудна зьмяніў толькі фразэолёгію. Аказваецца, што "квітнеючая Беларусь" дастала "шчасьлівае жыцьцё" выключна дзякуючы братняй дапамозе вялікага расейскага народу. Ужо не пралітарыату, а проста вялікага расейскага народу! Усё, што беларускі народ здабыў у Б.С.С.Р. - гэта заслуга "павадыра народаў". А паводыр - гэта сымбаль велічы расейскага народу.

Ня праца беларускіх адраджэнцаў прычынілася да тых ці іншых здабыткаў у галіне беларускай культуры. У гэтых Саветах, а выключна мудрая палітыка крэмлёўскага апаша Іосіфа Вісарыянавіча. Тое, што беларуская моладзь вучыцца ў сваёй школе - таксама дзякуючы ўказаньням друга і настаўніка (ён там на восьмым ці дванадцатым зьездзе ўказваў аб патрэбах нацыянальнай палітыкі). Культура беларуская - літаратура, мастацтва і г.д., - таксама пачатак свой бяруць ня ў сёвай мінуўшчыне, як думаюць "нацдэмаўскія агенты фашызму", але ад

нейкага там дакладу павадрыра на пленуме Р.К.П.Б. Самаістнасць беларускай культуры - гэта вылазка нацыяналістаў, пацасланых германскай гестапа ці іншымі разведкамі. Ізноў-жа ўсё расейскае ў Беларусі ёсць сьвятое і нятыкальнае. Няма ўжо барацьбы з вялікадзяржаўным нацыяналізмам, вядзецца яна толькі з мясцовым нацыяналізмам.

Гэтак кончылася легенда аб будаваньні беларускага дому на Усходзе. Адабраць усё адразу і адкрыта ад інародаў Маскве ня зусім зручна, калі ўзяць пад увагу, што маладое пакаленьне ў Беларусі вырасла ў нацыянальнай школе, прывыкла да тэатру, газеты і кніжкі ў роднай мове, - яна адбірае ўсе здабычы подступам і агіднымі метадамі. Інерцыя расейскага захопніцтва спыніцца на паўдарозе ня можа; пасля перадышкі маскоўскі імперыялізм ня хоча сыярыць беларускай апычонасьці, ён мусіць беларуса перарабіць на расейскі лад, падстыгчы пад скобку а Іа Ізвозчык.

Маскоўская палітыка, ідучы на ўступкі пасля спробы будаваньня незалежнасьці Беларусі Усебеларускім Кангрэсам, актам 25.Ш. 1913 г., і пасля слуцкага паўстаньня, не прадбачыла дынамізму беларускай стыхіі - гэта з аднаго боку, а з другога - ў разгары рэвалюцыйнага змаганьня вялікарускі нацыяналізм быў значна аслаблены Інтэрнацыянальнымі прынцыпамі марксызму. У Крэмлі думалі, што з беларусамі ня будзе вялікага клопату, дазваляць ім папяць часам беларускую песню, на сцэне выступіць у нацыянальнай вопратцы - і на гэтым скончыцца. Але беларускае адраджэньне, прайшоўшы свой галоўны этап разьвіцьця яшчэ да ўтвареньня Б.С.С.Р. і змусіўшы Расею да ўступак, на гэтым спыніцца не магло. Шматмільённы народ, расселены на караваным шляху Эўропы, пачаўшы з нетраў сваіх выдабываць сілы, ня мог згадзіцца з роляй дадатковага кола ў гіганцкай расейскай машыне. Сам захацеў стацца гігантам, пачуў у сабе волю да магутнасьці. Расейскім ліквідатарам рэвалюцыі, стануўшым на шлях вялікадзяржаўніцтва, неабходна было павясьці з гэтым барацьбу. І павялі яе з чатырох канцоў. Першы адрэзак фронту - гэта ўпадабленьне беларускай мовы да расейскай, заціраньне ўсіх яе асаблівасьцяў у фонэтыцы і морфалёгіі і падцягваньне ўсяго да вымагаў расейскай граматыкі. Другі адрэзак - гэта выключнае няне значнай часьці беларускіх зямель ад сфэры ўплываў Менску, стварэньне заходняй вобласці, на каторую-б беларусізацыя не магла пашырыцца, трэці - гэта русіфікацыя пры дапамозе беларускага слова і друку, уліваньне расейскага зместу ў беларускую форму, урэшце чацьвертым - будзе ўзмацненьне расейшчыны ў Б.С.С.Р. - расейскіх школаў, друку і г.д.

Упадабленьне нашай мовы да расейскай вядзецца здаўна і на гэтым не канец, трэба чакаць новых рэформаў, на што паказуе артыкул у маскоўскай "Правде", аб каторым ужо была гутарка. Адносна беларускіх абшараў, не ўвашоўных у склад Б.С.С.Р., дык усё паказвае на шчырыя намеры Масквы адгарадзіць іх ад рэшты Беларусі назаўсёды і дашчэнт зрусифікаваць. У траўні сёлета менскае радыё падаючы аб гастролях дзяржаўнага жыдоўскага тэатру падчыркнула, што гэты тэатр спаткаўся з вельмі прыхільным прыёмам нават у такіх "аддаленых" ад Беларусі асяродках, як Смаленск! У канкрэтным выпадку менскі спікер, бязумоўна паводле ўказаньняў /тамака без "указаньняў" нішто не адбываецца/, сугэруе слухачом, што беларускі Смаленск знаходзіцца амаль што ня ў цэнтры Расеі! Іншых прыкладаў у дадзеным прадмеце можна прывесці шмат.

Што да русифікацыі пры дапамозе беларускага слова, можна сьмела сказаць, што лезунг - нацыянальная формай, сацыялістычная зьместам - у практыцы ёсьць роўназначным з прынцыпам: беларуская форма - расейская зьместам.

Трэба помніць, што Б.С.С.Р., цалком ізоляваная ад праніканьня ўсякіх флюідаў з Захаду, аддана на ласку Масквы, каторая корміць яе выключна прадуктамі сваёй культуры. Шсьменьнікі найлепшыя якія? - расейскія; музыка найбольш здаровая - бязсумліўна расейская; лепшага тэатру за расейскі таксама няма, ну і ўся сучасная навука ёсьць вытворам расейскага духу. Пушкін - гэта шэф культуры ў Беларусі. Нават павязалі яго неяк з беларушчынай, далібог! Падчас апошніх пушкінаўскіх урачыстасьцяў савецкія беларускія паэты прымушаны былі тварыць вершы, на актуальныя тэмы. У адным з гэтых вершаў, нажалі цяпер не прыпамінаю якога аўтарамэнт, гаварылася, што едучы ў ссылку праз Беларусь Пушкін меў нейкі кантакт з беларускімі дзяўчатамі, здаецца, даволі фрывольнага характару, і гэта мела вялізарны ўплыў на ягоную любоў да нашага краю!

На гэтым, аднак, не канец. Пашыраецца сетка школаў расейскіх, засяг расейскай прэсы, тэатру. Узмацняецца пазыцыя расейскай /зрусифікаванай/ Інтэлігенцыі. Зрусифікаваньня беларусы залічаны да расейскага народу і квэстыянаваць іх нацыянальнай прыналежнасьці немагчыма. Гэта фашызм. Усім ведама, што шмат зрусифікаванай беларускай Інтэлігенцыі, тымчасам, адражэнскага руху не зразумела, была лішне адарваная ад народных гушчаў і атручана ядам расейскай цывілізацыі. Яд бязмежнай разухабістай маскоўшчыны як закараніўся ў крыві гэтых тожэ - блоруссоў, зрабіўшы іх варожымі да справы адраджэньня свайго народу. Тамы Толстога і Дастаеўскага таўшчынёй сваіх пераплетаў, з

паліцаў бібліятэк, як змяінымі вачыма ўраклі гэтых людзей. Натуральная рэч, што доступ да беларускай літаратуры і знаёмства з беларускай гісторыяй зрабілі-б магчымым для гэтых уроеных маскоўцаў паварот да свайго народу. Нажаль, аб'ектыўныя варункі ў Б.С.С.Р. гэтаму працэсу ня спрыяюць. Замест царскага Ілавайскага, праф. Шастакоў тэрорызуе беларускую думку. Паводле савецкай навукі беларусы зьяўляюцца нейкім надзвычайным дадаткам, тады, як запраўды гістарычным народам былі, ёсьць і будуць толькі расейцы. Літоўскі перыяд беларускай гісторыі савецкая навука пераварачвае дагары нагамі, тушучы ягоны блеск. Савецкая навука маўчыць аб буйным росквіце і домінуючым становішчы беларускай культуры ў Вялікім Княстве Літоўскім, аб эпохатворчых памятных іках беларускага права - ў тую пару, калі ў Расеі юрыдычныя ўзаемаадносіны паміж царом і тагачаснаю элітай-боярствам былі ўнармаваны формулай: "Худой пёс Васька ноги твои Государевы лижет!"

Цікава, што чым далей Саветы ўглыбляюцца ў стадыю тэрмідуру, тым болей расейшчына паказвае беларусам свае ашчыраныя зубы. Разгром у Б.С.С.Р. акадэміі навук, літаратуры і беларускіх элементаў у партыі завяршае апошні этап расейска-беларускіх узаемаадносін. Білянс ня цікавы для беларусаў, і думаем, што ня вельмі карысны для страны расейскай. Найгоршым у камплексе гэтых адносін ёсьць немагчымасць дыскусіі. Савецкая Расея на подступах да тэрмідуру псыхічна да якой-колечы коляборацыі з беларусамі не падрыхтавана. Тыя, што прыйдуць пасля тэрмідуру, - яшчэ менш. Сучасная расейская эміграцыя, каторая ніякай ролі, на наш пагляд, у Расеі не адыграе, сваім адношаньнем да Беларусі істотна ад бальшавікоў не адрозніваецца. За малымі выняткамі. Выняткам гэтым быў нябошчык Савінкаў і із сучасных дзеячоў Віктар Чарноў. Болей нікога няма. Нават эўразійцы, каторыя нешта зразумелі, - зразумелі, што галоўная місія Расеі ў Азіі, - да зразуменьня неабходнасці супрацоўніцтва з беларусамі на прыцыпе прызнання беларускай культурнай самастойнасці і палітычнай незалежнасці не дараслі.

Думаем, што пасля тэрмідуру Расея перажыве вельмі цяжкую фазу свайго гістарычнага развіцця. Сустрэча расейскага Імпэрыялізму з Імкненьнямі нацыянальных рэспублік і труднасці на Далекім Усходзе могуць аказацца для Масквы болей як прыкрымі. З расейскага боку могуць узнікнуць спробы ў кірунку расейска-беларускага збліжэння. Ці для беларусаў будзе гэта тады актуальным, трудна згадаць. Глянуўшы

на карту - адно толькі кідзеца ў вочы, што Расея можа быць магутнай дзяржавай з цэнтрам цяжасці ў Азіі, пры забяспячэнні спакойных адносін на Захадзе, альбо можа ператварыцца ў Вялікае княства Маскоўскае! Беларуска-ж народ пойдзе наперад, натуральным шляхам адраджаючыся нацыі, наперад да перамогі.

стар. 178-183